

PRIKAZI

Z gušton o crikveničko-vinodolskoj dijalektološkoj,
frazeološkoj, paremiološkoj, etimološkoj
i leksikografskoj poslastici

Martina Bašić. 2021. *Zač se reče...? Frazemi, izreke i poslovice crikveničko-vinodolskoga kraja.*

Crikvenica: Centar za kulturu *Dr. Ivan Kostrenčić*. 160 str.

»Šē j češće da nān je domācā besēda vēć va dūšē i s'rcu nēgo na zajiku.«

Ovom je mišlju dr. sc. Martina Bašić, viša znanstvena suradnica u Zavodu za lingvistička istraživanja Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, počela svoju monografiju *Zač se reče...? Frazemi, izreke i poslovice crikveničko-vinodolskoga kraja*, koju je 2021. objavio Centar za kulturu *Dr. Ivan Kostrenčić* iz Crikvenice. Premda je sadržaj te rečenice svima dobro poznat (i zasigurno bezbroj puta ponovljen), vjerujem da ima moć svakoga čitatelja navesti na razmišljanje. Svatko će ju doživjeti na drugačiji način – kao upozorenje, kao vapaj, kao podsjetnik, kao molbu...; ja sam ju, vjerojatno zbog toga što ju prepoznajem u cjelokupnom autoričinu znanstvenom radu i interesu, doživio kao poticaj – nikad neće biti suvišno ponovno potaknuti čitatelje da čuvaju svoj domaći govor, svoju domaću riječ!

Autoričina je, dakle, želja da domaći govor živi i u srcu i na jeziku jednakim intenzitetom. Da se pamti poput najboljih i najdražih okusa. Autorica je *z gušton* istraživala čakavske govore, *z gušton* predstavljala rezultate svojih istraživanja, *z gušton* promišljala kako ih na različite primamljive, istovremeno i tradicionalne i moderne načine poslužiti što široj publici. Ja sam se, uzevši u ruke knjigu *Zač se reče...? Frazemi, izreke i poslovice crikveničko-vinodolskoga kraja*, *z gušton* prisjećao dobro poznatih čakavskih „posebnosti“, *z gušton* sam otkrivao nove specifičnosti koje je autorica ponudila, a sad *z gušton* svoj zainteresiranoj publici želim predstaviti izvrsnu crikveničko-vinodolsku dijalektološko-frazeološko-paremiološko-etimološko-leksikografsku poslasticu.

Monografijom se predstavlja dio dijalektne baštine govora triju naselja – reprezentativnih punktova crikveničko-vinodolskoga područja: Crikvenice, Grižana i Novoga Vinodolskoga. Navedene starosjedilačke govore povezuju mnoge podudarnosti na svim jezičnim razinama (što proizlazi iz njihove duge zajedničke povijesti), međutim svaki je govor poseban u odnosu na govore u neposrednom susjedstvu. Premda te sličnosti i razlike možemo potražiti i u već postojećim rječnicima svih triju navedenih govora, ova će nas knjiga na njih upozoriti novom građom i inovativnom koncepcijom.

Priručnik je osmišljen kao dopuna autoričinu *Rječniku crikveniškoga govora*, koji je objavljen 2013. godine. Tako su na rezultate starijih istraživanja nadovezani i rezultati novijih istraživanja, provedenih u sklopu projekata *Istraživanje hrvatskih dijalekata* (projekt u okviru osnovne djelatnosti HAZU-a) te *Lingvistička geografija Hrvatske u europskome okružju* (projekt koji financira HRZZ).

Ovo djelo ima 160 stranica, a strukturirano je u deset poglavlja, naslovljenih: *Predgovor* (7–10), *Ukratko o jezičnim obilježjima govora crikveniškovo-vinodolskoga kraja* (11–22), *O crikveniškovo-vinodolskoj frazeologiji* (23–26), *Načela uspostave polaznoga frazema* (27–28), *Frazemi, izreke i poslovice* (29–110), *Abecedno kazalo frazema, izreka i poslovice* (111–122), *Kazalo nosivih sastavnica frazema, izreka i poslovice* (123–134), *Kazalo istoznačnih i blisko značnih frazema, izreka i poslovice* (135–151), *Kratice i grafičke oznake* (152), *Literatura* (153–158).

U poglavlju naslovljenu *Ukratko o jezičnim obilježjima govora crikveniškovo-vinodolskoga kraja* prikazane su i opisane jezične značajke navedenih triju mjesnih govora, i to fonološka (samoglasnički, suglasnički i naglasni sustav) te morfološka razina (posebnosti promjenjivih vrsta riječi). Naglasak je stavljen na inventar, distribuciju i razvoj u odnosu na polazni sustav. Opisi jezičnih značajki obilno su oprimjereni – budući da su u prvom planu frazemi, autorica se ponajprije oslanjala na primjere koji se pojavljuju u frazeološkoj i paremiološkoj građi, a po potrebi, radi stvaranja cjelovite i precizne „slike” govora, primjere je crpila i iz općega leksika. Budući da je riječ o skupnom opisu triju govora, konkretne primjere iz pojedinoga govora označila je kraticom imena naselja, a na razlikovne primjere ili varijacije sustavno upućuju grafičke oznake (/ , odnosno ||). Precizno je upozorila i na razlike među njima (npr. odraz jata u različitim kategorijama, prijedlog *zi*, sustavna kračina slogotvornoga *r* u griškom i novljanskom govoru, manji fonetski intenzitet zanaglasnih duljina u novljanskom govoru, distribucijsko ograničenje akuta u griškom govoru, pomicanje naglasaka na prednaglasnicu u Crikvenici i Novom Vinodolskom, specifičnosti u deklinaciji imenica *e*-sklonidbe – uvjetovanost (ne)palatalnošću osnova u govoru Crikvenice i Grižana, odnosno uopćenost morfema palatalnih osnova u Novom Vinodolskom, gramatički morfem u L jd. m. i s. r.). Objašnjavajući pripadnost dijalektološki nadređenim hijerarhijskim razinama (poddijalektima ili dijalektima), Martina Bašić istaknula je i zemljopisnim kontekstom argumentirala rubnost crikveniškoga govora.

Upravo predstavljeno dijalektološko poglavlje u mojoj percepciji knjige opisanoj u uvodu ovoga prikaza odgovarao bi (p)opisu namirnica na kojima se poslastica temelji – riječ je o nužnom materijalu. Da bi se sama poslastica mogla iskusiti u svojoj punini, nužan je i kvalitetan, jasan i logičan recept, odnosno opis tehnika – tu ulogu u ovoj knjizi preuzela su sljedeća dva poglavlja.

Poglavljem naslovljenim *O crikveničko-vinodolskoj frazeologiji* frazeologija se kao jezikoslovna disciplina približava širemu krugu čitatelja. Ono, dakle, funkcionira kao sažet pregled frazeološke teorije i terminologije – od definicije frazeologije i frazema kao njezine temeljne jedinice te prikaza najvažnijih obilježja frazemā do mogućnosti proučavanja i analize građe. Autorica tu ilustrativno analizira ogledne primjere prema strukturnom i sintaktičkom kriteriju, dok za semantičku analizu unaprijed rezervira glavni dio knjige. Osvrće se i na varijantnost frazemā, na odnos značenja frazemā (sinonimiju, antonimiju, homonimiju i polisemiju), na mogućnosti analize usmjerene na semantičko polje kojemu pripadaju sastavnice frazemā te na podrijetlo i proširenost upotrebe frazemā. U tom kontekstu ističe se da su ovom knjigom prikupljeni frazemi prema područnoj raslojenosti, što je posebno relevantno radi dobivanja novih zaključaka o rasprostranjenosti pojedinih jedinica.

U poglavlju *Načela uspostave polaznoga frazema* opisana su načela uspostave polaznoga frazema i njegovo grafičko oblikovanje, što je izrazito korisno svim korisnicima priručnika. Kako bi se različiti ostvaraji frazema potvrđeni u različitim crikveničko-vinodolskim govorima objedinili, uspostavljen je uopćeni frazem, i to na temelju onoga što je istraživanjem potvrđeno, a ne na temelju mogućega ili pretpostavljenoga. Općenito, odabran je lik koji je češće potvrđen; u slučaju da je potvrđen jednak broj ostvaraja, kao uopćeni frazem uzet je onaj koji je prvi po abecednom poretku obrađenih mjesnih govora; u slučaju da postoji potvrda samo iz jednoga govora, kao uopćeni frazem ustanovljen je upravo lik potvrđen u tom govoru.

Opisano je zatim i grafičko oblikovanje frazema, izreka i poslovice, koje odgovara ustaljenoj, provjerenoj, uspješnoj, funkcionalnoj praksi hrvatskih frazeografa. Frazemi, izreke i poslovice ispisani su podebljanim slovima, a rekcija (koja upućuje na to upotrebljava li se frazem u odnosu na živo i/ili neživo) ukošenim slovima. U oblikovanju frazema upotrebljavaju se i različiti tipovi zagrada:

- oble zagrade upućuju na 1. zamjenjivost sastavnica frazema koja ne uzrokuje promjenu značenja, 2. fonetsko-fonološke, tvorbene, sintaktičke inačice
- izlomljene zagrade upućuju na fakultativne (izostavljive) dijelove frazema, a
- uglate zagrade upućuju na kolokativnost frazema (odnosno najčešće okružje frazema).

Uz građu redovito je navedeno i značenje (u polunavodnicima), a u kosim zgradama // iza frazemske značenja donose se podatci o tematskom ograničenju u upotrebi određenoga frazema. Oprimjerenja frazemā bilježena su tradicijskom hrvatskom dijalektološkom transkripcijom, ukošenim slovima te su navedena u

zagradama; nižu se abecednim redom kratica mjesnih govora, koje se donose eksponirano iza rečenica: ^{Cr} za oprimjerenja iz crikveničkoga govora, ^{Gr} za oprimjerenja iz griškoga govora; ^{NV} za oprimjerenja iz novljanskoga govora.

Zatim nam je, u središnjem, ujedno i najopsežnijem dijelu knjige, na pladnju servirano ono najvažnije – poslastica!

To poglavlje zamišljeno je kao niz abecedno poredanih mikroeseja (autorica ih naziva *frazemskim člancima*), koji nisu pisani strogo znanstvenim, nego znanstveno-popularnim stilom, što ih čini lako razumljivima i pristupačnima najširemu krugu čitatelja. Svaki mikroesej naslovljen je jednom riječju, a objedinjuje više frazema (i drugih jedinica) na temelju značenjske povezanosti s prvim frazemom ili kojom njegovom sastavnicom. Kako je i najavljeno u uvodnom dijelu knjige, nastojalo se povezati građu na temelju pripadnosti istomu konceptu, odnosno najviše pozornosti usmjeriti prema značenju. Naravno, pazi se i na nijanse među značenjima, odnosno semantičke odnose poput sinonimije, bliskoznačnosti, antonimije i sl.

Vrlo je važno istaknuti da je u mikroesejima pozornost posvećena i etimologiji – uz to što objašnjava etimologije pojedinih sastavnica frazema, svojstvenih leksiku istraženoga područja, Martina Bašić etimološki objašnjava i samu građu – navodi motive nastanka frazema, odnosno skicira podlogu njihova nastanka. Takav je postupak inovacija, a s obzirom na naslov knjige riječ je o izrazito relevantnu segmentu – širokomu krugu čitatelja pružit će se objašnjenja *zač se nešto reče*.

Usto, svaki je članak praćen ilustracijama grafičke dizajnerice Marie Solange Antonić – oni na zabavan, često i duhovit način vizualno upućuju na značenje frazema, odnosno oslikavaju pozadinu nastanka frazema. Ta sastavnica nesumnjivo je osvježanje, idealno za privlačenje što većega broja čitatelja i olakšavanje pamćenja građe.

ĆEF

Ćef je balkanski turcizam arapskoga podrijetla (od tur. *keyif* odnosno ar. *kayf* značenja ‘zdravlje’) i označuje ‘dobro raspoloženje, uživanje, radost’. U crikveničko-vinodolskim govorima sudjeluje kao sastavnica frazema **ni po ćefu komu ki, ča** (*Ni nōj obēd po ćefu*. ^{Cr}; *Ni mu po ćefu zēt, āli mōrā ga trpīt*. ^{Gr}) značenja ‘ne sviđa se (ne odgovara) komu tko, što’. U istome se značenju pojavljuje i frazem **ni po volji komu ki, ča** (*Grīntāvcu niš ni po vōlji dā mu bilo čā dāš*. ^{Gr}).

U značenju ‘volja’ pojavljuje se i talijanska primljenica *gušt*, od tal. *gusto* značenja ‘ukus, tek’. Sastavnica *gušt* sudjeluje u nastanku frazema **z gušton** (*Z guštōn san pojila cēlī pijāt kàpuza i fažōla*. ^{Cr}; *Z guštōn dēlā svōj posāl*. ^{NV}) značenja ‘s najvećim zadovoljstvom, sužitkom’ i frazema **za svoj gušt** (*Kūglānza svōj gušt*. ^{Gr}) značenja ‘za vlastito zadovoljstvo, radi svojega (vlastitoga) užitka, samo za sebe, ne očekujući korist’.

Zbog specifične metodologije strukturiranja knjige građa nije obrađena kao u uobičajenim frazeološkim rječnicima – pojedini frazem nije nužno obrađen pod svojom nadnatuknicom, nego pod nosivom nadnatuknicom koju uz njega ne vežemo. Ipak, svi su zahtjevi – kako oni znanstveni, tako i oni popularni – ispunjeni s obzirom na to da se na poglavlje *Frazemi, izreke i poslovice* nadovezuju tri kazala. Svakomu je posvećeno zasebno poglavlje.

U *Abecednom kazalu frazema, izreka i poslovice* donosi se sva građa (frazemi, izreke i poslovice; pritom su poslovice označene simbolom [Ⓟ], a izreke (izrazi, kletve i psovke) simbolom [Ⓛ]) spomenuta u mikroesejima. Građa je navedena abecednim redom prve riječi u uopćenom liku, neovisno o tom je li fakultativna. Iza uopćenoga lika slijedi informacija o mjestu obrade (odnosno uputnica na naslov mikroeseja).

bel (bled) kako krpa → BEL

<debel> kako bačva → BRACERA

delat komu ča va trec (štruc) → DEŠPET

Kazalo nosivih sastavnica frazema, izreka i poslovice najbliže je uvriježenomu, znanstvenomu načinu obrade frazeološke građe. Članci toga kazala sastoje se od nadnatuknice, frazema/izreke/poslovice i uputnice na naslov mikroeseja u kojem se može pronaći. Nadnatuknica je bilježena velikim masnim slovima, a određena je prema morfološkom načelu (vrsti riječi kojoj pripada sastavnica), i to ovim redom: 1. imenice (i poimeničeni pridjevi) i višerječni nazivi, 2. pridjevi (i glagolski pridjevi), 3. prilozi (i glagolski prilozi), 4. brojevi, 5. zamjenice, 6. glagoli potpunoga značenja, 7. veznici. U slučaju da frazem ne sadržava nijednu imenicu, kao nadnatuknica uspostavljena je pridjevska sastavnica itd. Nadnatuknice su dosljedno navedene u kanonskom obliku (N jd., m. r., infinitiv). Ako je nadnatuknica nosiva sastavnica više frazema, svi se frazemi nižu abecednim redom, odvajaju se točkom (•) i zajedno upućuju na frazemski članak; ako frazemi imaju istu nosivu sastavnicu, ali su obrađeni u različitim mikroesejima, odvojeni su rombom (♦).

APATEKA čisto kako v apateke • diši kot v apateke → CAKUN-PAKUN

BAČVA govorit ko z badnja (bačve) → BADANJ ♦ <debel> kako bačva → BRACERA ♦ pijan ko bačva → MOT

Treće kazalo jest *Kazalo istoznačnih i bliskoznačnih frazema, izreka i poslovice*, a namijenjeno je, kako autorica navodi u predgovoru, svima koji se pitaju »A kakò se još rečé?«. I ono se sastoji od abecedno poredanih članaka specifične strukture. Nadnatuknica, koja pobliže određuje značenje, bilježena je velikim masnim slovima na hrvatskom standardnom jeziku, a u nastavku je navedeno značenje, pisano običnim slovima. U strukturi članka slijede frazemi objedinjeni tim značenjem, a bilježeni su masnim slovima (osim rekcija). Istoznačni fraze-

mi odvojeni su točkom, a bliskoznačni se navode u nastavku. Frazemi koji imaju više bliskih značenja navedeni su pod više nadnatuknica, a frazemi koji imaju više različitih značenja označeni su eksponiranom brojkom koja upućuje na to koje je od značenja opisano.

BESPOSLIČARITI

besposličariti, ljenčariti, lijeno se izležavati, ništa ne raditi **dić se četire vajer • držat se četire vajer • držat se četire va zraku • fatat muhe po zraki • krast bogu dani**

dosadivati se, ništa ne raditi, besposličariti **prodavat zjaki (zjale)**

ČISTO

miriše na čisto **diši kot v apoteke**

spremno, sređeno, kakvo treba biti /ob. u vezi s čistoćom kuće/ **cakun-pakun**
veoma čisto (uredno) **čisto kako v apoteke**

ČUVATI SE

biti na oprezu *s kim*, čuvati se *koga bit atento* • ¹**bit na vahte** <*s kin*>

LJENČARITI

besposličariti, ljenčariti, lijeno se izležavati, ništa ne raditi **dić se četire vajer • držat se četire vajer • držat se četire va zraku • fatat muhe po zraki • krast bogu dani**

Monografija je zaključena popisom kratica i grafičkih oznaka te popisom literature koji sadržava više od 80 bibliografskih jedinica; sukladno znanstveno-popularnomu stilu kojim je pisan, tekst nije opterećen bibliografskim podacima (jer oni širemu krugu čitatelja vjerojatno *ne bi bili po ćefu*), no za relevantne podatke čitatelj nije zakinut, oni su dostupni na odgovarajućem mjestu.

Budući da knjiga udovoljava zahtjevima moderne leksikografije, ali i nadilazi koncept rječnika, uvjeren sam da će ju vrijednom ocijeniti i rado se s njom konzultirati i znanstvena javnost (ponajprije dijalektolozi i čakavolozi) i neznanstvena – mlađa i starija – publika. Primjerena je najširemu krugu čitatelja jer donosi stvarnu građu, korisnu u svakodnevnoj upotrebi – samim time obogaćuje opće znanje kulturnim sadržajima, izrazito poboljšava jezične vještine govornikā i stvaranje korelacija među usvojenim znanjem, omogućava gotovo nesvjesno učenje igrom (posebice u nadmetanju znanjem, koje je uvijek poželjno, neovisno o dobi), trajno konzervira nematerijalnu baštinu, a izvrsna ideja može potaknuti i druge zainteresirane na slične projekte vezane uz njima zanimljive i/ili važne govore.

Na temelju svega navedenoga može se zaključiti da je knjigu *Zač se reče...? Frazemi, izreke i poslovice crikveničko-vinodolskoga kraja* teško opisati jednom riječju. Precizniji bismo bili kad bismo govorili o dijalektološko-frazeološko-

-paremiološko-etimološko-leksikografskoj poslastici s potpisom – u nju je uloženo mnogo vrijednoga materijala (pa i novoga, dosad nepoznatoga), u obradi su primijenjene mnoge iskušane i inovativne precizne metode i tehnike, sve je optimalno dozirano, pažljivo začinjeno te servirano na neodoljiv način. Takva je upravo zato što ju je tako osmislila autorica – stručnjakinja na svim navedenim područjima, pretočivši u nju svoje iskustvo i interese.

Z gušton sam pratio nastanak ovoga djela i čitao ga nekoliko puta. Autorica je njime ponovno pokazala da nikad *ne drži se četire vajer* (vjerojatno se vodi motom *Krepat ma ne molat!*) te da dijalektnu frazeologiju i frazeografiju zna *kako vodu pit*, odnosno da ju *ima u malen prstu!* Crikveničko-vinodolsku frazeološku i paremiološku građu predstavila je *kako bog zapoveda* – struktura je *cakun-pakun*, tumačenja su toliko jasna da nitko neće *gljedat belo*, a zbog inovativnoga, znanstveno-popularnoga pristupa nitko neće moći reći da je autorica *dosadna kako čeper*, no upravo suprotno. Svi ljubitelji dijalektologije i frazeologije te svi oni koji su se pitali *zač se reče* ovu su knjigu *čekali kako ozebli sunca!* Njome se *dalo na se zvona* da je jezičnu baštinu potrebno *čuvat ko kap vodi na dlanu*, a ako nam ova vrijedna građa nije poznata, treba *se ćapat knjigi i steplit kantridu*.

Dragoj dr. sc. Martini Bašić najsrdačnije čestitke na uspjehu!

Joža Horvat

